

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 66.68

Fylke: Vest Agder

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Spangereid

Emne: Bålbrenning,

Bygdelag: Spangereid krets,

Oppskr. av: Olav Jarl Gahre

Gard: Gahre

(adresse): Spangereid,

G.nr. 155 Br.nr. 16,

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. delvis

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):
med samtaler med eldre folk i bygda,

SVAR

- 1, Bål. å brenne bål, Å brenne St, Hans varden,
NB. å, er stum i varden uttales: varen,
- 2, Nei,
- 3, Se senere under beskrivelse av St, Hans bål.
- 4, Nei, har ikke hørt noe om dette,
- 5 " " " 1/2"
- 6 " " " "
- 7 " " " "
- 8, De brant bål St, Hamskvelden eller Jønekkvelden,
har ikke hørt noe om de andre dagene som er nevnt,
- 9, Nää, såvidt jeg vet har det ikke hendt,
10. " " " "
11. " Nei ikke før krøtera, Jønekbålet blei tendt
jønekkvelden.
- 12, Varden blei som oftest tendt ca, kl. 11, om kvelden,
- 13, Det skulle brenne utover natta, Det kunne være glør
ca, kl, 4- 5 om morgenen,
- 14, Her på, gården Gahre ligger en en avlang rund
fjelbakke dekket med lyng, Den ligger i østre ende
av gården i utmarka, ved grensen til nabogården
Presthus utmark. Den kalles for Jønekkbakken, Der
brant de før i tida bål for gården, Siste gang det
var bål her på denne haugen var i 1919,
Fra denne haugen kunne hele gården se bålet,
Gården Njerve som ligger øst i Spangereid krets
brant bål på en fjelknause sør øst for gården, Fra den
kunne også bålet sees over hele gården, Gården Høllen
som er sentrum for Spangereid krets hadde bål på en
va, 40 -50 m. høy fjellknause som heter Gjereåsen,
Fra den kunne de se bålet både på Njerve, delvis Gahre
og gårdene Stokke og Presthus som også hører til
Spangereid krets,

Stokkegården pleide før i tida brenne bål nede ved sjøen i
Lehnesfjorden,

15, Bare Jonsokbål.

16, Se svaret under 14. Det blei etterhvert slutt med å brenne bål
på Gahre (1919) Njerve ca, 1920 åra og Stokke noenlunde samme tid.

Ungdom og barn samlet seg nå vesentlig om bålet i Høllen,

Det som de hadde på Gjereåsen,

Omkring 1930 sluttet de å ha bål på Gjereåsen og bygde det
da ved strandlinjen ved Kirkevågen, Det var lettere å få
brennefangst tilfanget fram på sletta enn opp bakken til
toppen av Gjereåsen, Kanskje er den ubeviste årsak at
bålfeiringen ikke lenger har en magisk makt,

17, Nei,

18, Det er særlig gutter i alderen 10 -12 år opp til

17- 19 år som steller med bålet,

19, Mange av dem var og så på når bålet brant,

20. Se svaret under punkt 18,

21, Nei, det var bare guttene i bygda som tok til med
arbeidet, Ingen forening som sto før arbeidet,

22, Ingen sagbruk i bygda,

23, Før omlag 40 år siden bygde de St, Hans varen
av vanlige tønner, F,eks, sildetønner, tjæretønner

e.,1. Den var sylindrerformet, En riktig stor ~~XXXX~~
vare kunne være satt opp av opptil 10, tønner, så den
blei nokså høy, ,et var likevel ikke alle som greide å få

den så høy, bare reint undtaksvis, Vanlig høyde kunne

5 - 7 tønner, Her brukes ^{mest} uttrykket St, Hans varen før

det var den vanlige språkbruk, Å bygga varen,

å tenna Varen."

Enkelt eldre bruker mye av ei jonsok (bål)

24, De satte tønnene på hnerandre og spikret dem sammen
med bordbiter, Bunntønna la de stein i forat varen
skulle stå stødig, Så fylte de i ved av forskjellige
slags: Kasser som blei slått istykker, Tørre vedkub
ber som ingen kunne få hugd i stykker med åks, Gamle
tjærebåter, De brant godt og ga mye røyk, Tørre
greiner, lyng og einer,

Forat varden ikke skulle blåse ned, satte de støtter
mot den,

25, Har ikke hørt noe om det.

26, De pleide få alt brennevirke til Varen,

Guttene, gjerne 3-4 isammen gikk fra hus til hus,
Spørsmålet formet de slik: hae dere noe å gi til Stø
Hans Varen,? eller Noe å gi til St, hans,?

Så fikk de forskjellige ting: Tønner, bord, kasser,
vedkubber, Tønner var svært ettertraktet, Derfor
kunne de også spør slik: Har Dere noen tønner å gi
til St, hansvaren.

Enkelte som ikke hadde brennsel, ga noen ører, det
blei brukt til å kjøpe parafin og tjære før, Det
skulle en slå på bålet før å få det til å brenne godt,

Guttene dro så dette de hadde fått sammen til bål plassen, De begynte å samle til bålet et par uker før St, Hans,

27, Det var vanlig at alle ga noe, Det kunne hende,

dersom noen var vrang og ikke hadde noe å gi, at guttene fant ut at han hadde en gammel kasse, ei tønne som han nok kunne gi, I slike tilfeller kunne det av og til hende at den forsvant og havnet på bålet,

28, Lå det noe gammel ved eller vrakrester ved stranda, i fjæren, blei det samlet og brukt til bålet, Enkelte gamle teiner og fiskekister som ikke kunne brukes, , havnet ofte på bålet.

29, Har ikke hørt noe om det,

30, Nei,

blant

32, Det var en viss sletthet ~~blant~~ guttene hvem som kunne få det største, høyeste varde, Det var som en slags konkurranse mellom dem,

Men de hadde ikke bare et bål (En varde), De hadde ofte 2, små i tillegg, Den minste kunne være ca, 1, m, høy den andre ca, 1,5 - 2, m. Disse kalte de for "Narreeld"

Den minste blei tendt ca, kl, 21 -22, Den store Narre elden blei tendt ca, 23, Hensikten med denne narreelden var å få guttene på nabogården som hadde bål til å tenne sin den store Varden først, I skumringen kunne de ikke se om det var den store eller den lille varden som konkurrentene hadde tendt, Det var en fordel å tenne den store Varden så seint som mulig om kvelden,

Dagen etter kunne en høre de si til hverandre: Vi fikk narra dere til å tenne først,"

33, Ja.

34, De pleide helle noe tjære på bålet for å få det til å ryke,

35. Å ha einer iblant veden ga mye spraking.

36 - 39, Har ikke hørt noe om det.

40, Nei, ikke såvidt jeg kan minnes,

41, Barn. ungdom og endel voksne både mann og kone,

42, De holdt seg ved bålet utover kvelden og natta, noen gikk hjem etter hvert, De siste pleide være ved ~~bålet~~ bålet til ca, kl. 1, natt,

43, De hadde mat med seg noen drakk brus til maten, Ellers hadde de stor kaffekjele som de koke kaffi til alle som var der, Kaffe og mat blei ofte servert ca, kl, 22 - 24, Jentene tok mye mat med seg, Det var ikke vanlig å servere rusdrikk til måltidene, men det var alltid noen som skulle ha seg ei fyll til

St, Hans kvelden, Den drakk de mye før seg sjøl, eller det var etpar tre karer som skulle ha seg noe sammen.

44, Noe dans ppleide det ikke være ved bålet, terenget var slik at det ikke hōvde godt, Det pleide stå og se på bålet og tale sammen i små grupper,

Det var en annen skikk som de brukte mye før for ca, 40 år siden (den brukes mindre nå), De hadde noe som kaltes "Svabert" flertall: Svabreta," Det var en trestaur noe tynnere enn en vanlig hesje staur, Den var ca, 2, m. lang, Utpå enden spikret de endel gamle filler som var skåret opp i remser, Det var særlig gamle eljeklær som var best, Disse fillene slo de noe parafin på, Straks den første "Narreelden" var tent blei også den første svabert tent, De sto så og svingte med den i luften, Det var signal til guttene ved varden på nabegården, De svarte så igjen med å vinke igjen, Senere blei fler svaberter tent, De siste svaberter skulle tennes når den store varden blei tent Det var ikke alle guttene som hadde svaberter, særlig de største, Det var best dersom en kunne greie å ha 3, stk, men det var noen som bare hadde en eller to svaberter,

Når de var rundt og tigget inn brensel til Varen, pleide de også spørre: "Har dere noe å gi til svaberta,?"

Når flere slike svaberter blei svinget i luften var det et vakkert syn, Jeg har ikke hørt om det ligger noe spesielt syn eller grunn for dette.

Det hendte ved St, Hansbålet på Gahre 1919, En av de større guttene satte en svabert med fyr oppå den store varden, Det var for å narre Ungdommen ved Høllevarden at nå hadde de tent varen på Gahre, Da de så dette i Høllen tentde de sin Varde, På Gahre tok de svaberten ~~xxxxx~~ig ned igjen, og ventet en stund før de tente på. de hadde nå fått narret Ungdommen i Høllen til å tenne først, Dagen etter talte de med guttene i Høllen og roste seg av at de hadde narret dem, Men de svarte at de var ikke blitt narret, men blitt enig i å tenne da, Det var noe av en skam å bli narret,

45, Nei, ikke såvidt jeg vet,

46, Enkelte smågutter pleide av og til gjøre det,

47, Har ikke hørt noe om det,.

48, Skikker se svaret på 44,

49, Det er på det lyseste av året, nå går det ~~attent~~ mot mørketida igjen, Bålet likesom markerer nå har ~~xixx~~ den lyseste tid,

50, Det har nok minnet adskillig i de omlag 30 siste år. Fra St, Hans varen på Gjereåsen kunne de se ialt 8, bål rundt i søknet Det var Ramsland på Lindesnes, Gahre, Stokke, Njerne, inne i Lenesfjorden, Svennevik, Imøy, Vårey, Nå er det ~~xx~~ bare bål på 2-3plasser,

Her på gården Gahre er et høyt, steilt fjell som heter Duefjellet ca, 150 m. høyt, Min bestemor fortalte

(f, 1838 -d, 1926) at hendes eldste bror had e vært med og båret ved opp til St, Hans bålet på toppen av Duefjellet, I den tid var det mye vanlig å ha bål på fjelltoppene, jeg kan ikke nå erindre hvor mange bål de dengang kunne se fra toppen.

51. Det er ikke god t å si noe bestemt, Bil og båt har

vel gjort endel, Mye ungdom reiser til byene eller fester på ungdomshus, Men det er også mye brukt at mange tar motorbåttur i skjærgården på en holme, har med gramme fon, koker litt kaffe, gjør opp et lite bål av lyng ~~og~~ o, l.

Slikt bål blir jo bare previsorisk, og i mange tilfelle blir det bare litt varme for å få kokt kjelen.

Det blir ikke de lange forberedelser som til et vanlig St, Hans bål.

Litt om uttalen: Å tenna varen, Ska dere å se på St, Hans varen, Kor ti ska di tenna varen (bålet)

Gudan har fått bygd ein stor vare i år, Det blir et svært bål, Det kan ta lang ti før denn brenne ner, Det vil nok ligge å brenna heilt til merranen,

Mens de før i tida ca, 40 år siden helst ville ha

tønner til varen er de senere her i kretsen,

de siste ca, 25 år har det reist opp 3 eller 4 stoker slik at varden har hatt enten kvadratisk eller triangel grunnflate, opp langs sidene av stokkene ne er spikret bord på tvers og fyllt ved inni, Det tok da bedre fyr på grunn av at vinden fikk bedre tak og kunne blåse gjennom, Varden av tønner brant ikke fullt så fort før det var små og få lufthuller i sidene,

ds, Jeg har hørt fortalt av eldre folk at professor

Yngvar Nielsen besøkte Spangereid og var her St, Hans 1905 og hadde da sett på St, Hans feiringen, Han skulle ha skrevet noe om dette i et eller annet tidsskrift, Jeg har ikke hatt anledning til å under søke om dette er riktig, Det er mulig han da kan ha kommet inn skikker ved feiringen her,

se skisse på baksiden.

